

Čilgehus automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon sámi visttiid birra

Oinnolaš sámi kulturárbi

Dát čilgehus lea oaivvilduvvon ráfáidahttojuvvon sámi visttiid eaiggádiidda ja geavaheddjiide. Dás čilgejuvvojit eanemus geavahuvvon doahpagat, lágat ja mearráduosat ráfáidahttojuvvon sámi visttiid hálddašeami birra.

Boarrásat visttit leat máhttogáldu, ja dan historjjá maid dat ovddastit, lea deatalaš áimmahuššat manjit áiggi várás. Boares sámi visttiid bokte oažžut mii máhtu sámi servodaga historjjá birra ja ovttaskas bearrašiid ja sogaid birra doppe gos visttit leat leamaš geavahusas. Automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon sámi visttiid eaiggádat sáhttet leat rámis go sii leat mielde suodjaleamen kulturhistorjjá.

Visttiid dábalaš geavaheapmi lea ain buoremus suodjalanvuohki. Danne háliida Sámediggi veahkehit eaiggádiid ovttahttit ovddeš áiggi ja dálá áiggi visttiin, nu ahte geavaheami ja suodjaleami sáhtta ovttahttit.

Automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon: 100 jagi ja sámi

Buot sámi kulturmuittut, maiddá visttit, mat leat boarráset go 100 jagi leat automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon. Visttit mat ožžot dán stáhtusa árvvoštallojuvvojit gáhttenárvosažžan nationála mihtu mielde. Ráfáidahttima ulbmil lea sihkkarastit vistti suodjaleami bissovaččat. Dieinna lágiin mii gozihit ja nannet sámi kulturárbbi ja máhtu sámi árbevieruid ja historjjá birra. Ráfáidahttojuvvon visttit leat fysalaš objeavttat mat muitalit sámi historjjá birra.

KULTUR-MUITOLÁHKA:

Automáhtalaš ráfáidahttin, § 4:

Buot visttit mat leat huksejuvvon ovdal jagi 1537 (gaskaáigge visttit) ja sámi visttit mat leat boarráset go 100 jagi, leat automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon. Ráfáidahttimii gullet vistti olggosoaidnu, sisgálvvut, fásta inventára ja sihkkarastinbirastat mii lea vihtta mehtera birra kulturmuittu oinnolaš ravddas. Eana vistti vuolde ja lágas mearriduvvon vistti sihkkarastinbirastat gullet maiddá mielde ráfáiduhttimii.

Makkár visttiid sáhtta gohčodit sámi vistin?

Sámediggi lea ráhkadan eaktolistta man mielde árvvoštallojuvvo ja mearriduvvo lea go visti sámi visti. Eaktun leat:

- historjjálaš ja kultuvrralaš oktavuoha
- doaibma kulturmuittu
- biraslaš oktavuoha
- huksendábit
- báikkálaš áddejumi

Deataleamos eaktun árvvoštallamis lea makkár oktavuodas kulturmuittu ilbmá ja čatnasa go dat sámi kultuvrii ja historjái. Huksendábit dahje arkitektuvra eai leat mearrideaddjin dasa ahte adnojuvvo go visti sámi vistin vai ii.

Deataleamos lea vistti mearkkašupmi báikkálaš birrasii, huksenbiras gos dat lea, vistti historjá, dan doaibma, lokaliseren ja gii dan lea eaiggáduššan. Deatalaš árvvoštallamis lea maiddá dat ahte čatnasa go visti historjjálaš dáhpáhusii ja gokko dat lea lokaliserjuvvon gilis dahje kultur-eanadagas.

Sámediggi lea álgán identifiseret ja registreret buot sámi visttiid mat leat huksejuvvon ovdal jagi 1925. Dán barggu bohtosat biddjojuvvojit Askeladden kulturमितoregistarii, mii lea Riikaantikvára nátionála kulturमितodiehtovuodđu. Bargu čađahuvvo 2017:s. Visteeaiggádat sáhttet ohcat visttiideaset dákko www.kulturminnesok.no.

Kulturमितoárvvut

Kulturमितoárvvun lohkkajuovvojit dat árvvut ja kvalitehtat mat dahket kulturमितtu. Dat juogaduvvojit áinnas golmma kategorijii: máhttoárvu, vásihusárvu ja geavahanárvu.

Deađaleamos árvu sámi visttiid okta-vuodas lea ahte dat muitalit sámi historjjá, ássama ja aktivitehtaid birra guoskevaš guovllus. Eará bealit visttiin leat maiddái deađalaččat, nugo daid rolla ja árvu identitehta ja gullevašvuoda ovddideamis. Muhtun visttit sáhttet ovdamearkka dihte váikkuhit kultuvrralaš aktiviserema dan bokte go árbevirolaš huksendábit ja giehtaduodjeteknihkat suodjaluvvojit.

Vistti historjjá, makkár oktavuhtii dat gullá, man boaris dat lea ja vistti eakti-vuoda duodaštus leat guovddáš árvvut. Dáid visttiid geavahanárvu lea maiddái deađalaš.

Rievdadusat sáhttet maiddái leat historjjá

Ollu sámi visttit eai leat šat dakkárat go dat dalle ledje go dat huksejuvvojedje. Ollu visttit leat heivehuvvon ođđa dárbut.

Go vistti hápmi, konstrukšuvdna, ávnnasgeavaheapmi, olggošdikšun, geavaheapmi dahje birasoktavuohta leat rievdaduvvon, de sáhttađat ahte visti

Elvebakken gård Báhccavuonas

Ássarviessu Rivttáin

lea veaháš massán álgohámis. Ollu okta-vuodain sáhttet visttiid rievdadusain ja bázahusain leat stuorra árvu ja dain beliin mat leat rievdatahttan vistti.

Vistti kulturमितoárvu ja dan ovttaskas oasis biddjojuvvojit vuodđun go háld-dašeapmi galgá árvoštallat addit lobi lihkahallat ráfáidahttojuvvon visttiid.

Hálddašeapmi ferte árvoštallat mainna lágiin plánejuvvon duohtadeapmi (rievdadusat) bilidivčče vistti kulturमितoárvvuid.

Maid sáhtta ráfáidahttojuvvon visttis rievdadit?

Kulturमितolága váldoprinsihppa automáhtalaččat ráfáiduhttimis lea ahte vistti ii leat lohpi rievdadit dainna lágiin ahte billistivččii kulturmuittu. Dat mearkaša dan ahte rievdadusaid ferte dahkat várrugasat ja vistti árvvus atnimiin.

Ássanviessu Deanus. Sierra viiddidanlohpi juolluduvvui. Sámedikki bagadusa mielde ráhkaduvvui plána viiddideami várás. Riikaantikvára attii sierra lobi ja gáibidii ahte plána čuvvojuvvo.

Ássanviessu Gáivuonas. Sierra lohpi addojuvvui ođđaset oasi gaikumii ja ođđa huksemii sadjái. Sierra lohpi guoská maiddái eará rievdadusaide robis, rohperenniid, váldobealkkaid, isolašuvnna ja biippu divvumii, ja muhtun ođđa glásaid molsumii.

Dađistaga bajásdoallamii, nugo robi divvut seammalágan ávdnasiiguin, čihttet glásaid, málet seamma ivnniin ja málain jna., ii dárbbas ohcat lobi.

Rievdadanlohpi

Eaiggádis lea ovddasvástádus fuolahit ahte bajásdoallan ja rievdadusat eai rihko kulturमितolága dahje plána- ja huksenlága mearrádusaid.

Jos áigu divodit ráfáidahttojuvvon visttiid, de ferte ohcat lobi kulturमितolága ráfáidahttinnjuolggadusaid mielde. Lohpi galgá leat addojuvvon ovdal go bargu sáhtta álggahuvvot.

Rievdadusat ja stuorát huksendoaibmajijut ráfáidahttojuvvon visttiin sáhttet gáibidit ahte fertet ohcat lobi dan gielddas gos visti lea.

Jeara danne sihke Sámedikkis ja gielddas bagadusa ovdal go čađahat rievdadusaid. Dieinna lágiin gozihuvvojit du ja vistti beroštumit buoremus vuogi mielde.

Vistti rievdadusaid birra

- *Viečča rávvagiid ja bagadusa Sámedikkis.*
- *Váldde oktavuođa gielddain ja iskka diedihan- dahje ohcan-geaskku birra Plána- ja huksenlága mielde.*
- *Ráhkát ođastanplána.*
- *Sádde spiehkastatohcama ja ođastanplánaevttohusa gildii/Sámediggái.*
- *Fertet duodaštit rievdadusaid mat dahkkojuvojit.*

**Eankilis
bajásdoallanrávvagat**

Deatalaš lea fuolahit ahte visti oažžu áimmu amas njuoskat mii sáhttá mieskadit vistti. Dávviid ii galgga seailluhit seainni dahje vistti vuostá. Divtte biekká goikadit seinniid ja láhtiid.

Darferobis eai galggaše rissit šaddagoahtit villa. Čorge rissiid eret jeavddalaččat. Dalle bissu rohpi guhká, deaddu lea unnit ja muohta girdá eret álkibut dálvvi áigge.

Vuoigatvuohta oažžut bagadusa

Ráfáidahttojuvvon visttiid eaiggádiin lea vuoigatvuohta oažžut rávvaggiid doaibmabijuid ja bajásdoallama birra, ja maiddái oažžut veahki ohcamiidda ja áššemeannudan rutiinnaid birra.

Veahkki gielddas

Váldde oktavuoda dainna gielddain gos visti lea, jos plánet huksendoaibmabijuid ráfáidahttojuvvon visttis.

Stuorra rievdadusat visttiin, nu go ovda- mearkka dihte unnit divodeamit dahje laktaviessu, sáhttet gáibidit dieđihan- dahje ohcangeaskku plána- ja huksenlága mielde. Rievdadusat sáhttet čuohcat maiddái regulerenplánaid mearrádusaide.

Dieđihan- dahje huksenohcan sáddejuvvo ovtta sierralohpeohcamiin gildii. Dat sádde fas ohcama viidáseappot Sámediggái meannudeapmái kulturmuitalága mielde.

Ol'Andersen buvri Hemnes nammasaš báikkis. Sierra lohpi addojuvvui sirdit buvri eanet guovddáš báikái ovdal ođasteami. Gáibiduvvo ahte buvri ferte duodaštit ja ođastit antikváralaš vugiid mielde.

Beaivelatnja Kárášjogas

Áitti ođasteapmi Deanus

Buvri Árbordes

Áiti Máttá-Várjjagis

Návet Skániin

Ohcan Sámediggái

Divodanohtan masa plána- ja huksenláhka ii guoskka, sáddejuvvo njuolga Sámediggái meannudeapmái

Sámediggi sádde árvalusa Riikaantikvárii mii dahká loahpalaš mearrádusa das ahte addojuvvo go sierra lohpi ráfáidahttojuvvon vistti lihkahallamii vai ii.

Sámediggi vihkkedallá árvoštallamis ja árvalusas Riikaantikvárii ođđa áiggi servodatdárbbu mielde ja nuppe beales kulturmuitoárvvuid gaska. Sierralohpemearrádusas sáhtta gáibiduvvot movt rievdadusaid sáhtta dahkat ja man viidát.

Hálddašeapmi meannuda juohke áidna sierralohpeohcama sierra.

Ráhkát ođastanplána

Ođasteapmi dahje eará lihkahallamat automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon sámi visttiin galget plánejuvvo. Plánas galgá válddahit makkár lihkahallamiid áigu čađahit ja makkár goluid dat mielddisbuktá. Dat lea deatalaš gaskaoapmi ođastan- ja rievadanproseassas. Dain oktavuođain goas lea áigeguovdil ohtat sierra lobi sáhtta plána geavahuvvot ohcama vuodđun. Ođastanplána ráhkadeami birra oainnát dás

www.samediggi.no/vistesuodjalus

Eaiggádis lea váldoovddasvástádus vistti doaimmas ja bajásdoallamis, ja ahte dat dahkkojuvvo plána- ja huksenlága ja kulturmuitalága mearrádusaid mielde.

Antikváralaš ođasteapmi

Ráfáidahttojuvvon visttiid galgá bajásdoallat ja ođastit antikváralaš prinsihpaid mielde. Válдо-prinsihppan lea ahte stuorámus oassi álgovisttis dahje boares huksendetáljjat bisuhuvvojit. Bargu

Stálla ođasteapmi Deanus

galgá čadahuvvot árbevirolaš vugiid/teknihkaid mielde.

Dát mearkkaša ahte kulturmuittu rievdadus galgá leat nu unni go fal vejolaš. Luskkiidan oassi visttis divvojuvvo nibbemiin, ja oasit lonuhuvvojit nu unnán go vejolaš. Dan sadjái mii ferte dahje galgá molsojuvvot eret, biddjojuvvo vuosttažettiin seammalágan ávnnas seamma vuogi mielde go mii álgoálggus lea leamaš. Dat mearkkaša ovdamearkka dihtii dan ahte ferrojuvvon plánkku sadjái biddjojuvvo ferrojuvvon plánku seammalágan ávdnasis.

Duodašteapmi

Duodašteapmi lea maiddá deatalaš oassi ráfáidahttojuvvon visttiid odastanbarggus. Kulturmuittu birra sáhtá čállit ja dan sáhtá govvidit. Dasa lassin sáhtá geavahit tevnnegiid ja mihtideami.

Duodašteapmi lea oassi vistti historjjás, nu ahte sáhtá maiddá maŋŋá oaidnit mii lea rievdaduvvon ja molsojuvvon eret visttis.

Doarjjaortnegat

Buot ráfáidahttojuvvon sámi visttiid eaiggádat sáhttet ohcat doarjaga Sámedikkis. Sámediggi oazžu doarjjaruđaid Riikaantikváras stáhtabušehta bokte. Eanet dieđuid ohcanáigemeari ja skovi birra gávnnat Sámedikki neahttasiidduin. Ohcanáigemearri Sámedikkis lea dábálaččat njukčamánu 1. b. Geahča <http://www.samediggi.no/Stipeanda-ja-doarjja>

Doarjaga sáhtá ohcat maiddá Norgga kulturmuittfoanddas, Norgga kulturárbbis ja vuodđudusas UNI. Dasa lassin sáhttet muhtun gielddain ja fylkkagielddain leat iežaset doarjjaortnegat. Eanadoallo-eiseválddiin soitet leat doarjagat kulturmuittuide eanadoalu oktavuodas.

Oktavuohtadieđut

Sámediggi – Sametinget

Ávjovárgeaidnu 50
9730 Karasjok/Karášjohka
Telefovdna: +47 78 47 40 00
Telefákša: +47 78 47 40 90
samedigg@samediggi.no

Geas fágaovddasvástádus huksensuodjalusas:

Seniorráđdeaddi Randi Sjølie,
tel. 78 47 40 18,
e-post: randi.sjolie@samediggi.no

Geas fágaovddasvástádus sámi vistiid registreremis:

Prošeaktajodiheddji Mia De Coninck,
tel. 78 47 40 23,
mia.de.coninck@samediggi.no

Prošeaktamielbargi Elin Kristina Jáma,
tel. 78 47 40 34,
elin.kristina.jama@samediggi.no

Leaŋkkat

Sámediggi
www.samediggi.no/vistesuodjalus

Riikaantikvára
www.riksantikvaren.no

Kulturmitoregistar
www.kulturminnesok.no

Sámediggi - Sametinget

Ávjovárgeaidnu 50
N-9730 Karášjohka